

müslüman-hıristiyan ilişkileri ve Endonezya evlilik kanunu ile ilgili görüşlerini ortaya koyar, müslüman kızların hıristiyan erkeklerle evlenmesine karşı çıkar. **11. Empat Kuliah Agama Islam Pada Perguruan Tinggi** (Djakarta 1974). İslâm bilimi ve eğitimine dairdir. **12. Sidang Raya Dewan Geraja Sedunia di Jakarta 1975: Artinya bagi Dunia Islam** (Djakarta 1975). 1975'te Dünya Kiliseler Birliği'nin Cakarta'daki konferansı ve bunun İslâm dünyası için anlamlı konusundadır. **13. Documents pour servir à l'histoire de l'Islam à Java** (Paris 1977). 1956'da Sorbonne Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinin yayımlanmış şeklidir. **14. Koreksi terhadap Dr. Harun Nasution tentang "Islam Ditinjau dari Berbagai Aspeknya"** (Djakarta 1977). Harun Nasution'un İslâm'la ilgili eserine yönelik bir eleştiridir. **15. Kebebasan Beragama** (Djakarta 1979). Din özgürlüğü ve din-devlet ilişkilerine dairdir. **16. Keutamaan Hukum Islam** (Djakarta 1980). İslâm hukuku ve fikhî konular hakkındadır. **17. Strategi Kebudayaan dan Pembangunan Pendidikan Nasional** (Djakarta 1980). Millî eğitimin geliştirilmesi ve kültürel strateji politikaları hakkındaki görüşlerini topladığı bir kitaptır. **18. Apa Itu Syiah** (Şifilik nedir, Djakarta 1984).

Eserlerini daha çok Endonezya dilinde yazan Reşîdî'nin yayımladığı iki İngilizce makaleden ilkinin Pakistan'da büyükelçi iken yazmıştır; diğeri yurt dışında sunduğu bir tebliğ metnine dayanmaktadır: **1. "Unity and Diversity in Islam"** (*Islam, The Straight Path: Islam Interpreted by Muslims*, ed. Kenneth W. Morgan, New York 1958, s. 403-430). **2. "The Role of Christian Missions, the Indonesian Experience"** (*International Review of Mission*, c. 65/260 [October 1976], s. 425-438). Ayrıca *Panji Masyarakat*, *Mimbar Ulama*, *Abadi*, *Kiblat*, *Suara Muhammadiyah*, *Media Dakwah* gibi Endonezya dilindeki dergilerde güncel konularla ilgili birçok makalesi yayımlanmıştır. Arapça, İngilizce, Fransızca ve Felemenkçe'yi çok iyi bilen Reşîdî'nin İngilizce ve Fransızca'dan kitap tercümeleleri de vardır: *Filsafat Agama* (David Trueblood, *Philosophy of Religion*, Jakarta 1965); *Bibel, Quran dan Sains Modern* (Maurice Bucaille, *La Bible, la Quran et la science*, Jakarta 1979); *Humanisme dalam Islam* (Marsell A. Boisard, *L'humanisme de l'Islam*, Jakarta 1980); *Janji-Janji Islam* (Roger Garaudy, *Promesses de L'Islam*, Jakarta 1982); *Per-*

soalan-persoalan Falsafat (Harold H. Titus – Marlyns Smith – Richhard T. Nolan, *Living Issues in Philosophy*, Jakarta 1984).

BİBLİYOGRAFYA :

70 Tahun Prof. Dr. H. M. Rasjidi (ed. E. Basri Ananda), Jakarta 1985; A. Feillard, "Rasjidi, (Haji) Mohammad", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), Paris 1992, I, 34-36; Azyumardi Azra, "H. M. Rasjidi, B. A.: Pembentukan Kementerian Agama dan Revolusi", *Menteri-Menteri Agama R. I: Biografi Sosial-Politik* (ed. Azyumardi Azra – Saiful Umam), Jakarta 1998, s. 3-33; a.mlf., "Guarding the Faith of the Ummah: The Religio-Intellectual Journey of Mohammad Rasjidi", *Studia Islamika*, I/2, Jakarta 1994, s. 87-119; Akh. Minhaji – Kamaruzzaman, "In Memoriam Prof. Dr. H. M. Rasjidi, 1915-2001", *Jurnal Asy-Syir'ah*, sy. 8, Yogyakarta 2001, s. 111-130; Yusdani, "Pemikiran M. Rasjidi tentang Hukum Islam", *Jurnal Fenomena*, I/2, Yogyakarta 2003, s. 115-125; "Rasjidi, Haji Mohammad", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, IV, 155-156.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

REYCHMAN, Jan

(1910-1975)

Polonyalı Türkolog ve tarihçi.

19 Şubat 1910'da Varşova'da doğdu. Üniversite öğrenimini Varşova Üniversitesi'nde tarih alanında yaptı, lisans üstü öğrenimi esnasında aynı üniversitenin Şarkiyat Enstitüsü'nde hocası Ananiasz Zajackowski'nin yanında derslere katıldı (Dubiniński, s. 15). Yüksek lisansını *Działanie dyplomatyczne Insurekcji Kościuszkowskiej* (Koşciuszko ayaklanmasının diplomatik faaliyetleri) başlıklı teziyle 1935'te tamamladı. Doktora öğrenimine hazırladığı sıralarda II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine savaş süresince Macaristan'da kaldı ve burada Polonya mültecilerinin içinde aktif rol oynadı. *Wieści Polskie* (Leh köylüleri) adlı dergide makaleler yayımladı. 1945'te savaş sona erince ülkesine döndü, kısa bir süre Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı, ardından üniversiteye intisap etti. Varşova Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde asistan oldu. Savaş esnasında bölümün zarar gören kütüphane koleksiyonlarının düzenlenmesine gayret etti. Kısa bir süre, Polonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde Doğu Dilleri ve Meseleleri Çalışmaları Bölümü'nde Yakınoğu ülkeleri tarihi derslerine girdi. Doktorasını 1949'da *Znajomość i nauczania języków orientalnych w Polsce w XVII w.* (XVIII. yüzyılda Polonya'da Doğu dilleri ve öğretimi bilgisi) adlı teziyle tamamladı. 1952'ye ka-

Jan Reyhman

dar yardımcı doçent ve ardından doçent olarak çalıştıktan sonra üniversitenin Macar Dili Bölümü'nün kurucuları arasında yer aldı. 1950'li yıllarda Slav tarihi dersleri verdi. 1970'te profesörlüğe yükseldi. Aynı yıldan itibaren Varşova Üniversitesi'nin Türkoloji ve İranistika Anabilim Dalı'nın başkanlığını yürüttü. Bu sırada Polonya Bilimler Akademisi Şarkiyat Komitesi'nde de görev aldı ve idarecilik yaptı. 1953'ten itibaren yayımlanan *Przeegląd Orientalistyczny* (Oryantalist bakış) adlı derginin editörlüğünü üstlendi. Üniversitenin Filoloji Bölümü Yayın Komisyonu'nda görev aldı ve *Acta Philologica* dergisinin editörlüğünü yaptı. Polonya Şarkiyatçılar Genel Kurumu Yönetim Kurulu'nun Yayın Komisyonu'nda ve UNESCO Polonya Komitesi'nde çalıştı. 1972'den itibaren *Rocznik Orientalistyczny* dergisinin editörlüğünü üstlendi (*Polski Słownik Biograficzny*, XXXI, 211-212). Aldığı uluslararası ödüllerin yanında 1973'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle kendisine fahri diploma verildi. 11 Ocak 1975'te öldü.

Reyhman'ın kendi alanında yaptığı birçok çalışmanın en önemlilerini Türk tarihiyle ilgili olanlar oluşturur. Kaleme aldığı *Historia Wschodu Muzułmańskiego* (Doğu müslümanları tarihi, Warszawa 1949), *Dni świetności i klęski Turcji* (Türkiye'nin galip ve mağlûp günleri, Warszawa 1962), *Dzieje Turcji od końca XVIII wieku* (XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Türkiye tarihi, Warszawa 1970) adlı eserlerin yanında kaleme aldığı *Historia Turcji* (Türkiye tarihi, Warszawa 1970) adlı kitabı Türk tarihinin eski zamanlarından 1970'lere kadar gelen süreci kapsar ve yıllarca okuttuğu derslerin birikimiyle ortaya çıkmıştır. Kendisinin *Orient w kulturze polskie Oświecenia* (Polonya aydınlanma kültüründe Doğu, Wrocław 1964) ve editörlüğünü yaptığı *Z dziejów orientalizmu polskiego w dobie Oświecenia*

ile (Aydınlanma çağında Polonya oryantizmi tarihinden, Warszawa 1966) adlı eserleriyle Türkçe kaleme aldığı "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri" makalesi (*TTK Belleten*, XXVIII/112 [1964], s. 757-767) Doğu'nun Polonya aydınlanma kültürüne etkisiyle ilgilidir. Yine XVIII. yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkilerine dair önemli bir eseri olan *Życie polskie w Stambule w XVIII wieku* (XVIII. yüzyılda İstanbul'da Leh hayatı, Warszawa 1959) diplomatik, ticaret ve seyahat amacıyla İstanbul'da bulunan Lehler üzerinden bir Osmanlı-Leh ilişkileri panoraması sunar. Yine Türkçe yayımlanan *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü* adlı çalışması (Ankara 1964) Osmanlı-Leh ilişkilerinin kısa bir özetini içerir. Türkçe'ye *Osmanlı-Türk Diplomatikas El Kitabı* (trc. M. F. Atay, İstanbul 1993) adıyla çevrilen ve Osmanlıca öğretimi konusunda bilim dünyasında baş ucu kitabı niteliği taşıyan *Zarys dyplomatyki Osmánsko-tureckiej* adlı eserini (Warszawa 1955) hocası Ananiasz Zajaczkowski ile birlikte hazırlamıştır (İng. trc. A. S. Ehrenkreutz, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, The Hague-Paris 1968). Müellif XVIII. yüzyıl Leh tercümanları ve Türkçe öğretimiyle ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. "Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII wieku" (XVIII. yüzyılda Polonya'da Doğu dilleri tercümanları, *Przełęcz Orientalistyczny*, Warszawa 1949, nr. 1, s. 83-90), "Une famille des drogman orientaux en Pologne au XVIII siècle" (*RO*, XXV [1961], s. 83-99) bunlardandır. Reyhman, Türkçe dil bilgisi ve edebiyatı üzerine de çalışmalara kaleme almıştır. "Literatura orientalna w dawnej Polsce" (Eski Polonya'da Doğu edebiyatı, *Odrodzenie*, Lublin 1949), "Najnowsze przeglądy z literatury tureckiej" (Türk edebiyatından en yeni örnekler, *Nowa Kultura*, Warszawa 1952) bunlar arasında sayılır. XIX. yüzyılda Yakındoğu'da seyahat eden kişiler hakkında *Podróznicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* adlı ayrıntılı bir çalışması daha vardır (çalışmalarının tam bir listesi için bk. Dubiński, s. 15-29). Reyhman, Türkiye ve Osmanlı Devleti dışında İran, Azerbaycan, Kafkaslar, Balkanlar, Macar, Arap ve diğer Türk coğrafyaları, kültürü, dili ve tarihiyle ilgili araştırmalar da gerçekleştirmiştir. Birçok dil bilen ve arşivlerde incelemeler yapan Reyhman, Osmanlı arşivlerinden faydalanmamıştır. Eserleri konuları açısından günümüzde de başvuru kaynakları niteliği taşır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Reychman, Jan". *Slownik Historyków Polskich*, Warszawa 1994, s. 446-447; Aleksander Dubiński, "Jan Reychman-uczony, pedagog, popularyzator nauki", *Prz.Or.*, sy. 1 (93) (1975), s. 15-29; Zygmunt Abrahamowicz, "Reychman, Jan Antoni Waclaw", *Polski Slownik Biograficzny*, XXXI, Krakow 1988-89, s. 210-213.

HACER TOPAKTAŞ

RIYAL

Osmanlılar'da çeşitli yabancı sikkeleri ifade eden terim.

Osmanlı piyasasında ve arşiv kayıtlarında riyal ismine XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. Osmanlılar, İspanyol sikkeleri realı riyal şeklinde adlandırmıştır. Bu adlandırma daha sonra başka sikkeler için de kullanılmış, riyal tabirinin çeşitli türevleri ortaya çıkmıştır. Osmanlılar'ın çok sayıda yabancı paraya riyal adını vermesi, bunun zamanla "döviz" kelimesine benzer bir anlam kazandığını düşündürmektedir.

XV. yüzyılın sonlarında gerçekleşen coğrafi keşifler sonucu Amerika'daki zengin altın ve gümüş yataklarının İspanyol kâşiflerin eline geçmesi yüksek kalite ve miktarda para basılmasına yol açtı. İspanyol sikkeleri XVI. yüzyıldan itibaren dünya ticaretinin en önemli değişim araçlarından biri haline geldi. Yaklaşık aynı dönemde Portekizlilerin Afrika'nın güneyinden dolayarak Asya ticareti için yeni bir yol açması, büyük bir ekonomik potansiyele sahip Çin'in gümüş para talebinin artması İspanyol sikkelerinin yayılışı için uygun zemini hazırladı. Bu sikkelerin en önemlisi "reales de a ocho" veya "peso" olarak bilinen 8 realdi. XVI. yüzyılda İspanya'da ve Amerika'daki İspanyol sömürgelerinde çok miktarda darbedilmeye başlandı. Vezni 28,75 gram olan bu sikke XVI. yüzyılın ortalarından 1728'e kadar binde 931, bu tarihten 1771'e kadar binde 917, 1772'den daha sonra ise binde 902 ayarında basıldı. Zaman içinde vezninde bazı küçük düzenlemeler yapıldı. Realin kökleri XIV. yüzyılın ortalarına kadar geriye gider. İlk defa Kastilya Krallığı döneminde "nummus realis" (kralın parası) adıyla darbettirildi ve kısaca real olarak tanındı.

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl başlarına kadar İspanyol realı dünya ticaretinin en önemli mübadele araçlarından biri olma özelliğini korudu. Osmanlı Devleti, Doğu ile Batı arasındaki ticaret güzergâhının tam ortasında yer aldığından real Osmanlı

topraklarında da dolaşıma girdi. Osmanlı piyasasında "esedi" veya "arslanlı kuruş" adıyla tedavül eden Hollanda "thaler"i ile birlikte en yaygın yabancı gümüş sikke haline geldi. Esediden daha büyük olduğu için rayici daha yüksekti. Osmanlılar XVII. yüzyıl sonlarına kadar realı riyal, kâmil kuruş, tam kuruş, tamam kuruş gibi isimlerle anıldılar. XVIII. yüzyılda darphâne kayıtlarında genellikle kara kuruş, XIX. yüzyılda ise direkli riyal olarak isimlendirildi. Osmanlı topraklarında yabancı paralar her dönemde alışverişlerde kullanılmıştır. Devlet, yabancı sikkelerin içerdikleri kıymetli madenin değeriyle cârî fiyatı arasında kayda değer bir fark bulunmadığı durumlarda bunların tedavülünü yasaklamazdı. Özellikle XVII. yüzyılda Osmanlı piyasasına Avrupa paraları hâkim oldu. Bu dönemde uluslar arası para ve maden hareketlerinin etkisiyle Osmanlı darphâneleri çalışmadığı, yerli sikke basımı aksadığı için piyasa yabancı paralara kaldı. Dolayısıyla XVII. yüzyılda İspanyol realı hem devlet hazinesinin hem de halkın mafî, ticarî ve finansal muamelelerinde kullanıldı.

Literatürde XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı piyasasında reale rastlanmadığı yönünde bilgiler vardır. Ancak darphâne kayıtları aksini ortaya koymaktadır. Realin tedavülü sürmekte, sadece adı darphâne defterlerinde riyal olarak değil kara kuruş olarak zikredilmektedir. Söz konusu iki adlandırmanın aynı sikkeyi nitelediği bazı belgelerde "kefere sikkisiyle riyal tabir olunur kara kuruş" şeklinde açıkça ifade edilmektedir (BA, Cevdet Darphâne, nr. 10/486; nr. 48/2370). Ayrıca darphâne defterleri üzerinde yapılan hesaplamalar iki sikkenin ayar ve vezninin aynı olduğunu göstermektedir (BA, *Hazine-i Hassa Defterleri*, nr. 19612, vr. 2^b; nr. 19613, vr. 4^a; Baykal, IV/7-8 [1967], s. 61-62). Bu dönemde yerli kuruş basmaya başlayan darphânenin en önemli kaynağı piyasada tedavül eden yabancı paralardır. Bunlar arasında ise ilk sırada kara kuruş gelirdi (BA, *Hazine-i Hassa Defterleri*, nr. 24772, 24773, 24774; Bölükbaşı, s. 113-120). Dolayısıyla XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı piyasasında kayda değer miktarda İspanyol realinin tedavül ettiği söylenebilir.

İspanyol realı için Osmanlılar'ın kullandığı isimlerden bir diğeri ise direkli riyaldi. Bu adlandırma realin üzerine nakşedilmiş olan iki adet sütundan kaynaklanıyordu. Yunan mitolojisinden esinlenen bu sütunların Cebelitârk Boğazı'nın iki yanına Herkül tarafından dikildiğine inanılıyordu. Osmanlılar'ın kullandıkları direkli riyal